

*

סימן שיט – דין הבורר בשבת

סעיף א

הבורר אוכל מתוך פסולת או שהיו לפניו שני מיני אוכלים ובורר מין ממין אחר, בנפה ובכברה חייב; בקנון ובתמחוי, פטור אבל אסור. ואם ביררם בידו כדי לאכול לאלתר, מותר. הגה: וכל מה שבורר לצורך אותה סעודה שמיסב בה מיד, מקרי לאלתר (המגיד פ"ח ור"י נ"ב ח"ה ור"י וטור ורא"ש). ואפילו אחרים אוכלים עמו, שרי (תוספות פ' כלל גדול). ולכן מותר לבורר הירק שקורין שלאטיין מן העלין המעופשין שבו כל מה שצריך לאכול בזאותה סעודה (ב"י סי' שכ"א).

סעיף ב

הבורר אוכל מתוך הפסולת, בידו, להניחו אפילו לבו ביום, נעשה כבורר לאוצר וחייב.

הקדמה בתנאי היתר בורר – הנה בסוגית הגמ' בשבת (עד, א) מבואר כמה אוקימתות בגמרא, ומבואר שם שיש היתר במלאכת בורר אם עושה זאת "לאלתר", וכן מבואר שם שיש היתר אם עושה זאת "בידו". ונחלקו הראשונים האם כל דבר הוא סיבת היתר בפני עצמו – וכלשון רש"י שם ש"אין זה דרך הבוררין לבורר ביד או לאלתר, או שזה היתר רק בצירוף שני הדברים (בידו ולאלתר).

והנה לפי שיטת רש"י הנ"ל שכל דבר הוא היתר בפני עצמו – אזי יסוד ההיתר הוא משום שאי"ז דרך ברירה, ואין הכונה שזה "שינוי" כי שינוי אסור מדרבנן, אלא שאין זה כלל מוגדר בכלל מלאכת בורר. האומנם לפי הראשונים [וכאמור הכי קי"ל] שצריך גם בידו וגם לאלתר, צ"ב מהו הצירוף של הני ב' מילי. ובפשטות הטעם שישוד ההיתר אינו מצד שאינו דרך בורר רק מצד "דרך אכילה", ולכן רק אם זה גם בידו וגם לאלתר חזינן ליה דרך אכילה – וכמש"כ הריטב"א (שבת עד, א ד"ה אבל) "כי כשנוטל האוכל לאוכלו אינו נראה כבורר, אלא שנוטל מה שהוא רוצה לתת לפיו".

אוכל מתוך פסולת – עוד נחלקו הראשונים, האם יש תנאי לבורר רק "אוכל מתוך פסולת" ולא "פסולת מתוך אוכל", ולמשל שיטת התוס' [וכן פסק הטור] שאין הבדל ביניהם והדבר תלוי מה הרוב בתערובת, דהיינו שאם הרוב פסולת וממילא הדרך לבורר אוכל – אז ככה"ג ברירת **הפסולת** מתוך האוכל איננה דרך ברירה, ואם הרוב אוכל וממילא הדרך לבורר את הפסול – אזי ככה"ג ברירת **האוכל** מתוך הפסולת איננה דרך ברירה. ולהלכה קי"ל שיש תנאי בעצם לבורר דוקא את האוכל מתוך הפסולת גם באופן שהאוכל הוא המועט (עי' ביה"ל ס"א סוד"ה הבורר), דהיינו שצריך ג' תנאים כדי להתיר את מלאכת ב"בורר" – בידו, לאלתר, ואוכל מתוך פסולת.

והנה לסוברים שאין תנאי בעצם של "אוכל מתוך פסולת" – בשלמא לפי שיטת רש"י הנ"ל שכל דבר הוא היתר בפני"ע משום ש"אי"ז דרך בורר" אי"ש שגם זה תלוי בדרך ברירה או לא (וכנ"ל שהדבר תלוי ברוב ובמיעוט), האומנם לפי הראשונים שצריך בידו ולאלתר כי רק אז זה נחשב "דרך אכילה" – בפשטות נותן היה הדין שיהיה עוד תנאי של ברירת האוכל מתוך הפסולת כי רק הכי חזינן ליה "דרך אכילה" (ויבואר בסמוך בדברי הרמב"ן), וצ"ב מדוע לשיטת התוס' והטור אין תנאי בעצם שיבורר אוכל מתוך פסולת. וצ"ל דס"ל שגם בבורר פסולת מתוך אוכל מצינן למיחזי ליה "דרך אכילה", שהוא בורר את הפסולת כדי לאכול את האוכל.

ביאור הר"ן – האומנם בחי"ה הר"ן (שם ד"ה היו) כותב: "וטעמא משום דעיקר בורר היינו פסולת מתוך אוכל". ודבריו אינם מובנים, מה אכפת לן שעיקר בורר הוא פסולת מתוך אוכל, סו"ס באנו להתיר מצד שאי"ז דרך בורר מצד שבוררו בידו או לאלתר, או מצד שזה נידון כ"דרך אכילה".

ונראה בביאור דבריו דס"ל להר"ן, שבאמת מצד "דרך אכילה" יש סיבה בעצם להתיר גם בברירת פסולת מתוך האוכל – וכמש"כ לעיל שגם בזה ניתן להבין שזה יחשב דרך אכילה, רק דס"ל להר"ן שבאמת אין סיבה להתיר מצד "דרך אכילה" מאחר שסו"ס הוא עושה את המלאכה, רק כשהוא בורר בידו ולאלתר אז חזינן ליה שהוא אוכל וממילא נעשית המלאכה ואי"ז נחשב כלל עשיה דידיה] [ועדיף טפי מ"אין מתכוין" וכמש"כ האחרונים לגבי כמה דברים כגון שוחט שאינו מתחייב משום צובע ואכ"מ], אך אם עושה בכלי או לאחר זמן לא קחזינן ליה שבא לאכול אלא שבא לבורר. ועי"ז קאו דברי הר"ן שמאחר שעיקר בורר הוא ברירת הפסולת מתוך האוכל – דהיינו תיקון הדבר, כל שמתעסק בפסולת לא קחזינן ליה שאוכל אלא שמתעסק באופן ישיר במלאכה עצמה ולכן זה אסור, ורק כשהוא עוסק באוכל אז מצינן למיחזי ליה שהוא אוכל וכל מה שהוא פסולת אינו אוכל ודו"ק.

1 הכונה שניתן לדון את ההיתר של "לאלתר" כמי שמוציא פסולת באוכל מתוך פיו שבורר שמוותר (עי' שו"ע סעיף טז וביה"ל ס"ד ד"ה הבורר). אך יש לדקדק בזה, שהרי ההיתר של "לאלתר" אינו לאלתר ממש, ובב"י הביא שי"א שמוותר לסעודה הבאה גם אם זה רק עוד כמה שעות, ולכה"פ נקטינן שמוותר בסמוך לסעודה גם עבור המנה אחרונה, ובכל זה קשה לדון את זה כ'מוציא פסולת מתוך פיו' שזה נראה בביה"ל (ס"ד ד"ה הבורר) שניתן להתיר רק בסמוך ממש ודו"ק.

ביאור הרמב"ן – והנה כבר ביארנו לעיל בסמוך שהטעם שצריך ג' תנאי היתר בפשטות הוא משום שרק אז חזינן דרך אכילה". ויסוד הדברים מבוארים בדברי הרמב"ן (שבת עד, א ד"ה ואיכא) שכותב: "דגבי שבת לעולם אסור לברור פסולת ולהניח אוכל, ואע"ג דתרוייהו דרך ברור נינהו, בשבת בהתירא טרחינן באיסורא לא טרחינן, ומאן דטרח באיסורא ובירר הפסולת הו"ל כבורר לאוצר שהרי אין דעתו לאכול מה שביירר ולפיכך חייב".

האומנם רק שבאמת כד נדייק את לשון דברי הרמב"ן ניווכח, שלא ביאר שיש תנאי ל"דרך אכילה" לקחת את האוכל, והאריך שבאופן שיכול לקחת את האוכל ובוחר לקחת את הפסולת, אז זהו סיבה דחזינן ליה שבורר לאוצר. אך באמת במקום שאינו יכול ליקח את הפסולת יודה הרמב"ן שנראה גם את לקיחת הפסולת כיכולת לאכול את האוכל וגם הוא יודה שזה יהיה בכלל "דרך אכילה".

פסולת מתוך אוכל ב'קילוף ירקות' – ואם כנים הדברים א"ש הדין של קילוף ירקות² (שכא, יט) שמותר לאלתר הגם שלוקח פסולת מתוך אוכל, וביאר לה הביה"ל (שם ד"ה לקלוף) בשם המא"מ: "דכיון דאי אפשר בענין אחר ודרך אכילתו בכך לא מקרי פסולת מתוך אוכל שאינו אלא לאכול התוך וכל שהוא לאלתר שרי אבל להניח אסור דלא עדיף מאוכל מתוך פסולת" – דהיינו שכשאי אפשר בענין אחר אין בזה את החיסרון של פסולת מתוך אוכל וא"ש היטב.

והנה בקליפה מיירי כשבאמת אי אפשר בענין אחר, אולם נבוא להוכיח שההיתר הזה קיים גם באופן שבמצאות אפשר בענין אחר.

נטילת גרעין מתוך הפרי – וגדולה מזו מביא המשנ"ב (סו"ס שכא) מש"כ הפמ"ג שאפשר שמותר ליטול גרעין מתוך פרי שפתח אותו מטעם "דאי אפשר בענין אחר ולא הוי כבורר פסולת מאוכל". ובפשטות הוא תימה גדול, הרי ודאי אפשר בענין אחר לאכול את האוכל בלי להוציא את הגרעין [ואכן החזו"א (סו"ס נד) פליג על היתר זה וס"ל שמוכרח לאכול את האוכל מתוך הגרעין]³.

וראה בשביתת השבת (בורר אות כב ד"ה הפי' השלישי) שמציין בזה מש"כ הט"ז (תק, ד) שמבאר מדוע מותר לנקר את הבשר, וז"ל: "אבל באם צריך להבדיל ואי אפשר בלעדו, אז יש לחלק באם יש אפשר ליקח משם האוכל ולא לעסוק בפסולת כלל, אלא יקח האוכל ויאכל והשאר ישאר לשם, אז אסור לברור האוכל א' אי' ולעשות קיבוץ ממנו, אבל אי אפשר ליקח האוכל ולהבדילו מן הנשאר כההיא דמנקר שרי כיון שאי אפשר להבדיל בע"א וההבדל הוא ההכרח". ומבואר מדבריו שאם אין יכולת לאכול את האוכל מתוך הפסולת, אז מותר לברור את הפסולת מתוך האוכל. ומבאר לה השביתת השבת עפ"ד הרמב"ן הנ"ל – שכל החיסרון של "פסולת מתוך אוכל", זה באופן שמתעסק עם הפסולת לחוד, אבל באופן שברירת הפסולת היא בצורה שמתעסק גם עם האוכל אין בכך חיסרון. וכאמור הטעם הוא כי גם אז קחזינן ליה דרך אכילה.

וכן דן החזו"א (נד, ב-ג) באופן שהדבר מחובר שצריך "הפרדה"⁴ (ולא רק "ברירה") שיהיה מותר גם לברור פסולת מתוך אוכל, ואלו דבריו: "אבל כשהפסולת מחובר לאוכל וצריך להחזיק בשתי ידיו כדי להפרידן, בזה אין קפידא אם מחזיק את האוכל ומושך את הפסולת, דגם זה דרך אכילה כיון דעוסק בידינו גם באוכל, ומסתבר דאין קפידא בזה. וראיה מהא דאיתא בסו"ס שכ"א בקולף בצלים דלאלתר מותר, וקשה דהא אין היתר לאלתר בנוטל פסולת וקולף נוטל הפסולת, אלא כיון דמחזיק האוכל בידו שפיר מקרי דרך אכילה. אבל יש לדחות דהתם ודאי דרך אכילה היא שאי אפשר בענין אחר וכ"כ במשנ"ב שם בשם המא"מ, ומ"מ למדנו שאם דרך אכילה ליטול הפסולת מותר לאלתר אף בנוטל הפסולת, וה"נ בפסולת הדבוק לאוכל ומפרידו בשתי ידיו כיון דאין דרך להקפיד אם למשוך יד המחזקת את הפסולת או למשוך את האוכל בכל אופן מקרי דרך אכילה, וצ"ע". ובהמשך דבריו: "ומיהו בעצמות הקטנות שאי אפשר להפרידן אלא בשתי ידיו, אפשר שאין נפקותא אם מושך ימינו או מושך שמאלו וכמש"כ לעיל".

הרי שהבין החזו"א שבכל מקום שההפרדה מוכרחת, אז גם בברירת הפסולת קחזינן ליה שמתעסק גם באוכל, והו"ל דרך אכילה. ורק שכבורר בפסולת באופן שיכול לברור את האוכל ולא את הפסולת, אז מכח זה קחזינן ליה שאינו מתעסק בהאוכל. (ואולי זה גם הכונה "אי אפשר בענין אחר" וההפרדה מוכרחת).

ואמנם החזו"א שם בסו"ד (סק"ה) מצדד לחומרא, וז"ל: "ואם דבוקין העצם והבשר ומחזיק העצם ביד אחת והבשר בשניה ומפריד, יש מקום לומר דהוי כנוטל פסולת מתוך האוכל אף כשמושך את האוכל, ויש מקום לומר שמותר אף במושך את העצם וכמש"כ לעיל, ויש מקום לומר שצריך למשוך את האוכל ובה מותר, ונראה דבמושך האוכל יש להקל" – דהיינו שלמעשה לא התיר החזו"א רק כשבאמת אי אפשר בענין אחר, ולכן מצדד (שם) לאסור להוציא את הגרעין מהפרי, אמנם המשנ"ב מביא את דברי הפמ"ג שכותב שאפשר שזה מותר, ומצדד להתיר כן עכ"פ מיד לפה שיש שם עוד צירוף.

² הנה מסברא היה נראה שב'קילוף ירקות' לא יהיה כלל לתא של ברור, וראה מש"כ להלן בסעיף ח.

³ והנה באר"ש (פ"ג הע' קיא) ביארנו שיסוד ההיתר של הוצאת הגרעין מהפרי הוא משום שכך הרגילות, ומכח זה יצאו לחדש כשאיין הרגילות כך (למשל בגרעיני אבטיח) אז יתכן שבאמת יהיה אסור. ויצאו עוד לחדש (שם הע' קיד-קכ) שההיתר לא קיים בתערובת גמורה. וכל זה מחודש טובא וכמש"נ להלן בסמוך, ולכן נראה פשוט שיסוד ההיתר בהוצאת גרעין הוא משום שיש שם הכרח של "הפרדה" (וכדברי החזו"א), ושפיר זה קיים גם בגרעיני אבטיח, אבל זה רק במקום שיש "הפרדה" גם כשזה תערובת גמורה ולא במקום שלא צריך הפרדה. ואין ה"נ זה קיים גם בעצמות של דגים, אבל לא בעוף שיש בו עצמות – וכפי שמפורש בחזו"א, שהגם שדן להתיר במקום "הפרדה" עכ"ז חלק ושלל את הלימוד זכות של הביה"ל.

⁴ כגון דג ועצמות או עוף כנפיים וכל כיוצ"ב.

⁵ זהו צ"ב טובא מה הצד לאסור למשוך את האוכל. וכנראה הביאור הוא שהחזו"א העלה צד שההיתר של "אוכל מתוך פסולת" זה דקחזינן ליה שאוכל מה שרוצה ולא מה שלא רוצה (וכמש"כ לעיל בביאור דברי הר"ן), ולכן י"ל שזה קיים רק באופן שמתעסק באוכל ולא בפסולת ודו"ק. ולמעשה החזו"א מתיר למשוך את האוכל, ולכאורה ה"ה שמותר לחתוך עם סכין.

פסולת מתוך אוכל ב'תערובת גמורה' – ויש להוסיף בזה, דהנה הביה"ל (כאן ס"ד ד"ה מתוך) יצא ללמד זכות על בוררים עצמות מתוך העוף והבשר וכדומה שלא בשעת אכילה. ויצא לדמות את ההיתר הנ"ל של "קילוף ירקות" להתיר לברור לאלתר פסולת של עצמות מתוך אוכל (עוף) שהכל מעורב ומחובר יחד, ואלו דבריו: "וכמו שם לענין קולף שומים ובצלים אף דגם שם הקליפה הוא פסולת אפי"ה קי"ל בסו"ס שכא דהיכא דקולף כדי לאכול לאלתר דמות, וע"כ משום דלאלתר אין שום פסולת על הקליפה אלא תיקון אוכלא בעלמא ואין דומה לפסולת דעלמא שהוא פסולת גמור שהוא נפרד מן האוכל משא"כ זה שהוא מחובר ביחד עם האוכל, וה"נ בעניננו היכא דכוננו לאכול לאלתר אמרינן דתיקון אוכל בעלמא הוא ואין שם פסולת עלייהו כיון דעדיין לא נפרדו ומחברים ביחד".

ובפשטות לא מובן מה יסוד ההיתר בזה, מאחר שלאחר זמן אסור, וזה מעיד שזה נחשב כבי מינים [ודלא כמג"א שהבין שזה מין אחד ממש ולכן הקשה שיותר גם לאחי"ז], מדוע אין על זה שם פסולת, ומהו הדמיון לקילוף ירקות ששם ביאר לה הביה"ל בשם המא"מ מצד שאי אפשר בענין אחר. וכבר עמד בזה החזו"א (נד, ג-ד): "ולא נראה כן, דודאי שאני התם שאין שם שתי דרכים, אבל דגים ועצמות דיש בו ב' דרכים אפשר ליקח הבשר מעל העצמות ואפשר להוציא העצמות מתוך הבשר, הרי זה כשאר פסולת ואוכל דלא הותר לאלתר רק בנוטל את האוכל ומניח את הפסולת".

וממשיך החזו"א: "ואינו מובן, דכיון דמבואר בירו' דקולף להניח חשיב בורר ודלא כהיש"ש, א"כ אין לנו רק לדון אם זה דשרינן בורר סמוך לסעודה אם יש בזה היתר פסולת מתוך האוכל, ובזה כבר כתבו הפוסקים דלא הותר רק אוכל מתוך הפסולת, אלא דמצינו מה שהתיר הרמ"א ס"ס שכ"א לקלוף סמוך לסעודה והתם אי אפשר בענין אחר ודרך אכילתו לקלוף הפסולת, אבל בבשר ועצמות שאפשר ליטול הבשר וכן דרך אכילתו, ואם עושה סדק בבשר ומוציא את העצם מעשיו מוכיחין עלי' שרוצה בברירת עצמות, ומנ"ל היתר בזה".

אך לפי האמור יש הבנה לזה, שרק בדבר שהאוכל והפסולת נפרדים, אז כשלוקח את הפסולת ולא את האוכל, חזינן ליה כברירה לאוצר ולא כברירה לתקן להכשיר האוכל לאכלו, ומשא"כ כשהכל מעורב ולא מופרד אין ע"ז שם פסולת מתוך אוכל, ומודה בזה הרמב"ן שגם אם יקח את הפסולת חזינן ליה כהכשר לאוכל והו"ל דרך אכילה.

ועכ"פ הגם שהמשנ"ב כתב כן רק בתורת לימוד זכות, אבל באופן שה"הפרדה" מוכרחת (כגון עצמות בדג או עוף כנפיים), אז דומה הדבר לנטילת גרעין מתוך הפרי, שכאמור המשנ"ב צירף להקל בזה באופן שנוטל מן היד לפה. 7.

הסרת העלין המעופשין החיצוניים – הביה"ל (ס"א ד"ה מן) כותב שאם יש עליו מעופשים בקלח כגון חזרת שהעלים שמבחוץ הם המעופשים, אז מותר להסיר את המעופשים דהו"ל כמסיר הקליפה לאכול התוך דומיא דקליפת פירות. 8.

והנה יש לפקפק בזה, שהנה אם נבוא לדון שרק בקליפה מותר מאחר ש"אי אפשר בענין אחר", א"כ יתכן לדון שזה נאמר רק בקליפה שבאמת זהו טבעו ודרכו, ולא בעלין שארע הדבר שהחיצוניים התעפשו (או ככה"ג שאכל את החיצוניים ויש באמצע אחד מעופש). ולכן כשנבוא להכריע לאסור ליטול גרעין מתוך הפרי, קשה מאידך להתיר להסיר את העלין החיצוניים, אך יתכן שאם במציאות אי אפשר בענין אחר הרי זה סיבה להתיר בכל גוני. והדבר נפק"מ גם לשיטת פירות שמקובל לדמותו לקילוף פירות ולהתיר לאלתר – וזה מעיד שאנו מדמים גם דבר שאי"ז כך מצד טבעו. אולם באמת מוטו משמיה דהחזו"א שאסר שטיפת פירות גם לאלתר, וא"ש לשיטתו.

ובאמת טפי היה נראה כפי האמור שיסוד ההיתר הוא מצד שגם כשבורר את הפסולת עדיין הוא נחשב שמתעסק גם בהאוכל, ולכן זה מותר, וממילא שפיר יש להתיר כן גם בעלים החיצוניים – וגם באופן שבמציאות אפשר ליטול את הפנימיים 9 ודו"ק.

עטיפת נקניק וכדומה – יבואר לקמן בסעיף ח.

*

היתר של "לאלתר" – כולל גם אם בורר לאחרים וכן אם בורר לבעלי חיים (משנ"ב סק"ו וביה"ל ד"ה כדל).

6 באמת נראה שבכה"ג גם המשנ"ב יודה שאי"ז בכלל הלימוד זכות, כי בכה"ג ודאי מוכח שבא ליטול את הפסולת והו"ל כשאר ברירת פסולת מתוך האוכל ודו"ק.

7 הנה באר"ח"ש (פ"ג הע' קכ) תמהו, מדוע בהוצאת גרעין הסכים המשנ"ב לדון להתיר ואילו כאן כתב כן רק בתורת לימוד זכות. והנה הם הבינו את יסוד ההיתר של הוצאת הגרעין מצד שזה הרגילות, וסמכו דבריהם על מש"כ הכה"ח (ס"ק מד) בשם הבן איש חי (שנה ב פר' בשלח אות י): "אם אוכל חתיכת דג או חתיכת בשר שיש בהם עצמות, מותר להוציא בידו תחלה העצמות ולאכול לאלתר, ואף על פי שמסיר בזה כמה עצמות בוא"ז, דרך אכילתם בכך תמיד ואין זה דרך ברירה אלא דרך אכילה, דלא כהרב מאמר מרדכי בס"י שי"ט סק"ז דאסר לקרוע הדג מגבו ולהסיר השדרה שבאמצע וכו'". ומכאן זה יצאו לחדש (שם ובהע' קיד) שהדברים לא אמורים כשזה תערובת גמורה. וכל זה מחודש טובא גם בסברא – היכן מצינו שתערובת גמורה חמירא טפי בהלכות בורר [ואי"ז שייך לדברי הביה"ל ס"ג ד"ה לאכול שכבורר להגיע למה שמתחת ממנו, דאז כשא"ז תערובת גמורה רק חזינן ליה שבא להסיר את המונע]. ובפשטות הביה"ל מיפשט פשיטא ליה כהמאמר מרדכי שאין סברא להתיר מצד הרגילות – וצידד בזה הביה"ל כפשיטות כדברי המא"מ [ואילו לפי הבנתם שגם הביה"ל מסכים לפעמים לחולקים על המא"מ, מן הראוי היה להעמיד כל זאת], ובהוצאת פרי סיבת ההיתר הוא מצד סברת החזו"א מצד "הפרדה", ולכן זה לא שייך בנידון הלימוד זכות.

8 דהיינו שההיתר רק לאלתר. אולם התהל"ד (סק"ד) דן בכונת הפמ"ג שכונתו להתיר גם לאחי"ז, ושרק בדבר מעורב אסור.

9 דהיינו שהגם שלגבי נטילת גרעין מתוך הפרי נסתפק המשנ"ב בסו"ס שכא אם להתירו לאלתר, כאן עדיף טפי שזה נידון כקליפה וזהו צורתו ודו"ק.

מהו "לאלתר" – כל מה שבדרך סמוך לסעודה הרי זה בכלל "לאלתר" גם אם בורר לסוף הסעודה. ואם כונתו כן, תייר גם אחר סעודה או על סעודה אחרת חייב חטאת, אך אם ממילא נשתייר מברירתו עד לאחר הסעודה אין בכך כלום כיון שכבר בירר בהיתר (משנ"ב ס"ק ד-ה).

ונרחיב קצת בזה, דהנה בגמ' (שבת עד, א) אמרו מחד גיסא "בורר לאלתר" ומאידך גיסא אמרו "לבו ביום לא יברור", ועלינו לברר האם העיקר הוא "לאלתר" וכל שאינו לאלתר אסור, או "לבו ביום" אסור ולא צריך לאלתר ממש.

וראה הב"י שמביא בשם הראשונים ששיעור "לאלתר" הוא מה שמיסב על השולחן באותה סעודה בלבד. ומביא גם מש"כ רבינו ירוחם (ח"ח נתיב יב) וז"ל: "ואפילו ביד שאמרנו דמותר, דוקא לאלתר כלומר לאותה סעודה אבל לבו ביום כלומר שבורר ומניח לצורך סעודה אחרת של אותו יום בעצמו אסור". ומדייק מינה הב"י שכל שבורר לסעודה הבאה הרי זה נחשב "לאלתר" [ואם הוא בתוך סעודה אינו יכול לברור רק לצורך סעודה נוכחית זו]. ומאידך מביא מש"כ המרדכי (בהגהות ריש פרק כלל גדול) "דדוקא להתחיל ולאכול אחר ברירתו שרי אבל לאכול אחר שעה נעשה כבורר לאוצר" – ומשמע שכונתו להחמיר דלא כרבינו ירוחם, וצריך להתחיל לאכול מיד אחר ברירתו. עכ"ז כאמור סמוך לסעודה מותר לברור גם בעבור סוף הסעודה, ובזה מתפרש כונת הגמ' שמחד אמרו "לאלתר" ומאידך אמרו "לבו ביום" (גר"א וביה"ל ד"ה וכל).

אך עדיין נראה שרק זה הותר כשהוא בורר סמוך לסעודה לכל צרכי הסעודה, אבל בעצם צריך לברור מיד, וכמובן שאין צריך לדקדק ממש אבל צריך לשער שזה יהיה סמוך בשיעור זמן שרגילות להתחיל להכין את צרכי הסעודה. אבל נפק"מ שאין להקדים לברור קצת קודם הסעודה כדי להספיק לטייל וכדומה לפני הסעודה, שזה ודאי למדים אנו מדברי המרדכי שכתב ש"צריך להתחיל לאכול מיד אחר ברירתו" שהדבר אסור.

והנה הביה"ל (ס"ג ד"ה שבירר) מביא מה שדן הב"י ועוד, שהשיעור "לאלתר" גדול יותר בבי' מיני אוכלין, שלא נקרא "לבו ביום" כי אם מסעודה לסעודה, אבל אחרי שאכל הסעודה ומכין לסעודה האחרת אף שהוא עדיין זמן מופלג לה, מ"מ בכלל לאלתר הוא. ומסיים הביה"ל "ויש לזוהר בזה דנוגע באיסור דאורייתא". אבל מעיקר הנידון לחלק בין תערובת של אוכל ופסולת לתערובת של בי' מיני אוכלין, משמע שבאמת יסוד המלאכה בבי' מיני אוכלין חלוק במהותו שיסוד המלאכה אינו תיקון המאכל רק הפרדה ומיון, ואז אפ"ל שבבי' מיני אוכלין כל האיסור הוא רק "לאחר זמן", ואילו בתערובת של פסולת ואוכל אסור בעצם ויש היתר "לאלתר". ובאמת זה תמוה טובא שיש בי' גדרים במלאכה, וע"ע מש"כ בביה"ל (ס"ג ד"ה לאכול).

*

בדיעבד אם בירר – הביה"ל (ד"ה הבורר) כותב בשם הפמ"ג שבדיעבד אם בירר הרי זה אסור לאותה שבת דנהנה ממלאכת שבת, אך כותב הביה"ל שעפ"י הגר"א בסימן שיח אין להחמיר בשוגג בדיעבד.

*

בורר שני מיני אוכלים (כגון שיש לו תערובת של פיצוחים ורוצה להפרידם) – יש להבחין שיש שני מקרים בזה, [א] שהוא לא מעוניין באחד המינים. [ב] שהוא מעוניין בשני המינים בשוה אלא שחפץ לאכול כל אחד מהם בנפרד.

ויסוד הדבר מבואר בתוס' (שבת עד, א ד"ה היו) בגירסת הברייתא שם אם גורסים "היו לפנינו שני מיני אוכלין" או "היו לפנינו מיני אוכלין". שאם גורסים "מיני אוכלין" זה מתפרש לתערובת של אוכל ופסולת, אבל אם גורסים "שני מיני אוכלין" אז זה מתפרש שיש לו תערובת של שני מיני אוכלין ואינו חפץ בתערובת. והטעם שזה אסור כותבים התוס': "דבאוכל מתוך אוכל שייכא ברירה, שבורר אותו שאינו חפץ לאכול מתוך אותו שרוצה לאכול, דאותו שאינו חפץ בו חשיב פסולת לגבי אותו שחפץ לאכול".

ומבואר מדברי התוס' – שגם בשני מיני אוכלין חזינן ליה כברירת פסולת ואוכל. ומשמע מדבריהם שבאופן שרוצה לאכול את שני המינים בשוה – רק שאינו רוצה לאכול יחד, אזי אין בזה ברירה ונפק"מ שיהיה מותר לברור אותם גם בכלי וגם לאחר זמן (נפק"מ מעשית כגון שרוצה לברור תערובת של פיצוחים בתחילת ליל שבת לשלום זכר שעומד להתקיים לאחר כמה שעות). אולם אם בורר אחד שחפץ בו לאלתר והשני חפץ בו לאחר זמן – יתכן שזה יחשב כפסולת לגבי האוכל ויהיה זה בורר גמור (כל זה מבואר בפמ"ג מ"ז סק"א וראש יוסף שם בגמ').

[וצ"ב שלכאורה כמו שיש תיקון בשני מינין שאינו רוצה באחד מהם מחמת שזה תיקון בשבילו, לכאורה יש תיקון זהה גם כשרוצה בשניהם, מאחר שהתיקון הוא מה שאינו רוצה לאכול את התערובת יחד, וכל אחד גורם קלקול לחבירו, ומה מוסיף דוקא אם אינו חפץ באחד מהם 10]. ומבואר בהכרח מדברי התוס', שיש תנאי בעצם במלאכת ברירה שיהיה שם "פסולת". ובאמת שיש הכרח לזה, כי אי נימא לדון בבי' מיני אוכלין מצד שכל אחד מהם מקלקל לשני, א"כ מדוע מותר להוציא את מה שחפץ עתה מתוך מה שאינו חפץ עתה, דאמנם מה שמוציא אין בו חיסרון אבל סו"ס הוא מתקן את מה שאינו אוכל עתה, וכותב באגלי טל (זורה א-ז) שזה מוכיח או שדנים את מה שלא רוצה כ"פסולת" או שדנים מצד "הפרדה זה מזה" וכל שבורר את מה שהוא רוצה אין כאן איסור ברירה זה מזה].

אולם הביה"ל (ד"ה ובורר) מציין שבלשון הרמב"ם (פ"ח מהל' שבת הלכה יב-ג) שכותב: "הבורר אוכל מתוך פסולת או שהיו לפניו שני מיני אוכלין וביירר מין ממין אחר בנפה ובכברה חייב כו'. הבורר אוכל מתוך פסולת בידו להניחו אפילו לבו ביום נעשה כבורר לאוצר וחייב, היו לפניו שני מיני אוכלין מעורבין בורר אחד מאחד ומניח לאכול מיד, ואם בירר והניח לאחר זמן אפילו לבו ביום כגון שבירר בשחרית לאכול בין הערבים

10 ולא משמע שכונת התוס' לומר שרק אז קחזינן ליה כ"תערובת", ראשית שבלשונם לא משמע כן, וגם לא מסתבר שתערובת של שני מינים לא יחשב כ"תערובת". עוד יש לציין שלא משמע שכונת התוס' רק להפיש היכי תימצי לאסור "פסולת מתוך אוכל", ומה גם שלפי שיטתם שם בשבת אין תנאי של ברירת אוכל מתוך פסולת והכל תלוי ברוב ובמיעוט. וע"ע היטב בביה"ל (ס"ג ד"ה ומניח) מה שנסתפק בכונת התוס'.

חייב – משמע דעיקר החיוב בשני מיני אוכלין הוא מחמת שבירר מין ממין (דהיינו "הפרדה" ולא תיקון המאכל), וממילא לפי גדר זה ודאי יש לחייב בכל גוני אם עושהו לאחר זמן או בכלי.

*

ברירת עלי חסה החיצוניים שאינם טובים – הרמ"א כותב ש"מותר לברור הירק מן העלין המעופשין שבו כל מה שצריך לאכול באותה סעודה", וה"ה כשמונח לפניו קטניות או שאר פירות ויש בהם מתולעים ומעופשים וכן פירות שנפלו לארץ ונתערבו בעפר וצרורות, יזהר שלא יברור בידו רק מה שצריך לאותה סעודה שרוצה לאכול תיכף ולא יותר דאז חייב וגם יזהר שיברור דוקא האוכל מן הפסולת ולא להיפוך (משנ"ב סק"ח).

האם מותר ליטול פסולת מתוך האוכל – המשנ"ב (סק"ז) כותב שהיתר הוא רק ליטול את האוכל מן הפסולת אבל לא להיפך ליטול העלין המעופשין מן הטובים דהוי בורר פסולת מן האוכל וחייב, וזה בכה"ג שהעלין הללו הם פסולת גמור, אבל באופן שאין העלין הללו פסולת גמור שראויין לאכילה ע"י הדחק מדינא אי"ז נחשב לפסולת ומותר, אבל אעפ"כ יש איסור לבררם מדרבנן דמחזי כבורר פסולת מן האוכלין¹². [ומ"מ כותב הביה"ל (ד"ה מן) שאם זה קלחים כגון חזרת שהעלים שמבחוץ הם המעופשים, אז מותר גם להסיר את המעופשות דהוי"ל כמסיר הקליפה לאכול התוך].

עוד יש לציין מש"כ הפמ"ג (מ"ז סק"ג) שאם בפועל אוכל את העלין המעופשין אין בכך את האיסור דרבנן. ואלו דבריו: "ואם הפסולת ראוי לאכול על ידי הדחק ורוצה עתה לברור הפסולת ולהניח הטוב לאחר זמן, וודאי שרי לברר הפסולת שרוצה עתה לאכול, ואפשר שאסור לברור המאכל שרוצה להניח אחר זמן, ומיהו זה טעות, דאוכל מאוכל לאו ברירה במין אחד".

והנה מה שמבואר בהנ"ל שהאיסור בזה הוא רק מדרבנן צ"ב טובא, מה אכפת לן מה שאי"ז פסולת ממש, סו"ס הרי גם בשני מיני אוכלין נתבאר לעיל בסמוך שאם אינו חפץ באחד מהמינים שיש בזה "בורר", ומה גרע העלין הללו ממין אוכל שאין חפץ בו. וצ"ל שכאן שהכל זה אותו הירק, כל שאי"ז פסולת גמור לא חזינן כאן כלל "תערובת" ודו"ק.

*

פיזור התערובת – הנה בסוגית הגמ' בשבת (עד, א) מובא: "כי אתא רב דימי אמר, שבתא דרב ביבי הואי ואיקלעו רבי אמי ורבי אסי, שדא קמייהו כלכלה דפירי, ולא ידענא אי משום דסבר אוכל מתוך פסולת אסור אי משום עין יפה הוא דמכוי". ופירש רש"י: "ושדא קמייהו - ולא רצה לברור האוכל מתוך העלין ולתת לפני כל אחד ואחד, אלא שטחן והם נוטלים ואוכלים, ובשטוח זה נפרש האוכל מאליו". וכ"ה במיוחס לר"ן שם: "ושטח ושדא קמייהו כלכלה דפירי. פי' כדי שיהא האוכל נפרש מתוך הפסולת בשטיחתה אבל הוא לא רצה לברור האוכל בידו". ומבאר המהרש"א: "הוצרך לזה, דלפום דמספקא ליה דאוכל מתוך פסולת אסור, א"כ היאך יאכלוהו התלמידים ר' אמי ור' אסי דשדא קמייהו, ולזה קאמר דבשטוח זה נפרש האוכל ממילא ושפיר אכלוהו בלי ברירה".

ומבואר לכאורה שמותר לפזר את כל התערובת באופן שבטל ממנו "שם התערובת", ואין איסור לבטל תערובת כמו שאין איסור לעשות תערובת, וכל האיסור הוא רק לעשות "ברירה". והגם דקיי"ל שאסור לברור גם חתיכת פסולת אחת מתוך כל התערובת, אבל זה רק באופן של ברירה שמעמידו בפני עצמו, אבל כשיש תערובת של ב' מינים ועושה מאה קבוצות, אי"ז פעולה של ברירה אלא פעולה של ביטול התערובת, והדבר מותר.

ולמעשה כותב האג"מ (ד, עד-יא): "האם מותר לברר כפות ומזלגות ע"י שיזרקם קודם על השולחן ויפרדו (כי הא דשבת ע"ד ע"א ושדא קמייהו וברש"י שם). תשובה: היא עצה טובה".

אולם בספר איל משולש (פ"ט סעיף כה) מביא שהגר"ש"א ועוד לא הסכימו עם ההיתר הזה. ויעו"ש בהערות שמבארים את הסוגיא הנ"ל שברור את האוכל לאלתר. אולם יעו"ש בדברי התוס' (ולא) ובמהרש"א, שהסוגיא שם איירי לכאורה לאחר זמן ודו"ק¹³.

סעיף ג

היו לפניו שני מיני אוכלים מעורבים, בורר אחד מאחד ומניח (השני כדי) לאכול מיד. הגה: ושני מיני דגים מיקרי שני מיני אוכלים ואסור לברור א' מחבירו אלא בידו, כדי לאכלן מיד, אף על פי שהחתיכות גדולות וכל אחת נכרת בפני עצמה. אבל כל שהוא מין א', אף על פי שבורר חתיכות גדולות מתוך קטנות, לא מיקרי ברירה. ואפילו היו שני מינים ובורר משניהם ביחד הגדולות מתוך הקטנות או להיפך, שרי הואיל ואינו בורר מין אחד מתוך חבירו (תרומת הדשן סי' נ"ז). ואם בירר והניח לאחר זמן אפי' לבו ביום, כגון שיברר שחרית לאכול בין הערבים, חייב.

שני מיני אוכלין – כבר נתבאר לעיל (סעיף א) שגם בזה יש איסור בורר, ונחלקו הראשונים בטעם הדבר, האם מצד שמה שהוא רוצה לאכול עתה חשוב כאוכל והשני חשוב פסולת – ולכן בהכרח הוא חייב לברור את זה שרוצה לאכול מיד דחשוב כאוכל ולהניח השני בקערה, אבל אסור לו לברור את מה שאינו רוצה שזה חשוב כפסולת [וזהו הוספת הרמ"א "ומניח השני"], או שהאיסור הוא מצד עצם הפרדה והמיון, ולכן כל שהוא בא

¹¹ וגם בשיטת הרמב"ם לא ביארו לן שכונתו תיקון של אחד על השני אלא "הפרדה ומיון" וההכרח לזה הבאנו בפנים. וע"ע בביה"ל ס"ג ד"ה לאכול מש"כ בזה, וגם שם לא נראה שחזר בו לומר שלעולם בב' מיני אוכלין מלאכת הברירה היא התיקון, אלא שמאחר שזה מתייפה לכן זה נחשב צריכה לגופה.

¹² יש לברר באיזה רמה אנו אוסרים משום "מיחזי", והדבר נפק"מ במי שיש לו כמה מכנסים זהים ואחד יותר נקי מהאחרים, האם יש בזה דיני ברירה ויהיה חייב להוציא דוקא את המכנס שרוצה ללבוש ולאלתר.

¹³ היה מקום לבאר ששם הכונה שפרש לפניהם שיהיה להם יותר נוח לברור אוכל מתוך פסולת לאלתר, ולא שזה סיבת ההיתר.

גדולים וקטנים – אם מונח לפניו דגים וכדומה ורוצה לברור ולמייץ את הגדולים והקטנים, מכריע המשני"ב (ס"ק טו) כדעת הרמ"א ומקורו בתרוה"ד, דלא מקרי ברירה. ולכאורה קשה – וכפי שכבר תמה בזה הטי"ז [נחלק מכת זה על הכרעה זו], שמאחר שהוא אינו רוצה את הגדול או הקטן, לכאורה עפ"ד התוס' היה ראוי להחשיבו כ"פסולת" וכפי שאר כל ב' מינין. וצ"ל שאמנם יתכן להחשיב ולדון זאת כ"פסולת", אבל מ"מ זה לא נחשב "תערובת" אלא מין אחד ולכן הדבר מותר. וסברת התוס' שמה שאינו רוצה נחשב פסולת, לא מועיל להגדירו כב' מינים, אלא רק בדבר שהוא באמת תערובת אז מהני הך סברא לדונו כפסולת.

ראוי לאכילה ע"י הדחק – אם יש בחלק מהדגים וכדומה חתיכות שאינן ראויים לאכילה, אז ודאי הדבר אסור כי יש כאן תערובת של דגים ופסולת שמוגדר ב' מינים, אבל אם חלק ראויים לאכילה רק ע"י הדחק, מדאורייתא עדיין קחזינן ליה כמין אחד, ורק מדרבנן אסור משום מיחזי כבורר כדן עלין מעופשין בסעיף א יעו"ש (משני"ב ס"ק טו).

שני מיני תפוחים – מסתפק הפמ"ג אם זה נחשב ל"מין אחד" מאחר שכל ההבדל רק בטעם [אא"כ מחמת חמיצותו אינו ראוי לאכילה או גם שנאכל רק ע"י הדחק שזה אסור מדרבנן וכנ"ל]. אך בשר צלי ומבושל מקרי ב' מינים לענין זה, וכ"ש בשר של מיני עופות מחולקין (משני"ב שם). ומ"מ כותב הפמ"ג שגם אם נדון את התפוחים המתוקים והחמוצים כב' מינין וכל ששונא את החמוצים פסולת מקרי לגבי דידיה ואסור לברורו – מ"מ אם אחרים מסובים עמו והם אוהבים חמוצים יש לומר דשרי לברור חמוצים ממתוקים, וראה מש"כ בזה להלן (סעיף ה).

ברירה לא במיני אוכלין (מתוך ארון וכדומה) – המשני"ב (ס"ק טו) שגם בכלים ובגדים שייך ברירה, ולכן אם בורר משני סוגים צריך לברור את המין שרוצה ליטול עכשיו והשאר ישארו על מקומם ולא להיפך (משני"ב שם).

*

מלאכה שאין צריכה לגופה – הביה"ל (ד"ה לאכול) מביא מה שהקשה הישועות יעקב שלכאורה כל בורר "פסולת מתוך אוכל" הרי זה מלאכה שאינה צריכה לגופה מאחר שאינו צריך להפסולת כלל אלא שבוררו כדי לדחות הנזק מעליו והרי הוא כמוצא את המת לקוברו, ומדוע יש בזה חיוב חטאת. ומתריך: "דענין מלאכת בורר הוא, שהפסולת אינו ראוי לאכילה וגם האוכל אין ראוי כ"כ לאכילה עם הפסולת שבתוכו, גלל כן הוא מפריד הפסולת מן האוכל, וא"כ המלאכה אינה נקראת על ברירת הפסולת רק דמתקן האוכל שיהיה ראוי לאכילה, וזהו מלאכה הצריכה לגוף האוכל דמשוי ליה אוכל גמור" – דהיינו שהמלאכה היא תיקון המאכל, ונמצא שהמלאכה היא בהאוכל שברר את הפסולת מתוכו.

בשני מיני אוכלין – וממשיך הישועות יעקב: "ולפי"ז דוקא פסולת מתוך אוכל דאין ראוי לאכילה כלל מתחלה ומשוי ליה אוכל ע"י הברירה הזאת, אבל בשני מיני אוכלין כשמפריד האוכל השני מחמת שאינו רוצה לאכול חשבו משאצ"ל כיון דאוכל זה שרוצה לאכול כעת ראוי לאכילה אף אם לא נפרד האוכל השני ופרידתו הוא רק מחמת שכעת אין נפשו חשקה בו הוי משאצ"ל עכ"ל". ומבואר מדבריו שבב' מיני אוכלין יסוד הברירה היא מצד הפרדה ומיון, ודלא כמש"כ לעיל (סעיף א) בשם התוס' שיסוד הדבר הוא שמה שאינו חפץ בו נידון כפסולת – כי אז גם זה מוגדר תיקון המאכל. וכבר כתבנו לעיל שממה שאנו אוסרים בבורר שניהם בשוה לאחר זמן, אות הוא שאין יסוד האיסור משום שמה שאינו חפץ הוא פסולת.

והנה הביה"ל ממשיך לתמוה, מדוע כותב הרמב"ם ושאר הפוסקים שיש חיוב חטאת בבורר אותו שאין חפץ לאכול אפילו בכלי, ומתריך הביה"ל: "וע"כ צ"ל דס"ל דגם בשני מיני אוכלים המעורבים מתפיה כל מין ע"י ברירת חבירו ממנו וע"כ מיקרי מלאכה הצריכה לגופה". וגם כאן לא נראה שחזר בו מעצם מהות המלאכה [וכפי שמבואר מדברי הביה"ל מפורש בסעיף א שיסוד הוא הפרדה ומיון] רק אעפ"כ כלפי גדר "מלאכה הצריכה לגופה" שפיר חשיב צריכה לגופה¹⁴. וכבר כתבנו לעיל (סעיף ב) שצ"ב שנאמרו ב' גדרי מלאכה במלאכה אחת וצ"ע.

שכבות – הביה"ל (ד"ה לאכול) כותב: "כשמונח בקערה מין אחד על מין שלמטה ממנו ומסלק להמין שלמעלה כדי להגיע למין שלמטה ממנו, לא שייך בזה תיקון שיהא נקרא מלאכה צריכה לגופה, ויותר נראה דאפילו איסור דרבנן לא שייך בזה וגם אפילו למ"ד משאצ"ל חייב ג"כ יהיה מותר בזה, וכדמשמע לשון הרמב"ם והשו"ע דקאמר "היו לפניו וכו' מעורבים" משמע אבל אינן מעורבים לא שייך שם בורר במה שמסלק מין אחד מחבירו. ואפילו אם תרצה לדחוק ולומר דבמה שאינו מסודר כל מין בפ"ע הוא בכלל מעורבין ושייך בזה שם ברירה, מ"מ נראה דאין להחמיר בזה רק כשמסלקו מלמעלה ודעתו בברירתו כדי להניחו לאח"ז דאז אם הוא בכלל ברירה נוכל לומר דמקרי מלאכה וגם מלאכה הצריכה לגופה כיון דבהסרתו מכינו אלאח"כ לא שנא אם מכינו על יום זה או על יום אחר, אבל אם אינו חושב אודותו כלל רק שרוצה להסירו כדי להגיע למין שלמטה ממנו זה לא הוי בכלל בורר כלל, ודומיא דמה שפסק השו"ע לעיל בסימן שט"ז ס"ז לענין צידת נחש דאם מתעסק שלא ישכנו מותר והוא אפילו להרמב"ם דס"ל דמשאצ"ל חייב וכמו שכתבו המפרשים הטעם כיון שאינו רוצה בעצם הצידה רק כדי להפרידו מעליו לא הוי בכלל מלאכה דאורייתא, וה"נ בענינו שרוצה לסלקו רק כדי להגיע למין שלמטה ממנו, ולענין פסולת מתוך אוכל שאני שמתפיה האוכל ע"י ברירתו משא"כ בזה שאינו מתפיה המין שלמטה ע"י"ז ורק משום עצם הברירה שבורר כל מין מחבירו וזה לא שייך בזה כו'. מ"מ נראה דבענינו אין להחמיר בזה, דהתה"ד גופא מצד מתחלה להקל אפילו כשנתערבו יחד היטב והוא רוצה לברורו כדי להניחו לאחר זמן ומשום דלא שייך שם בורר היכא דכל מין ניכר בפני"ע, ולא החמיר בזה לבסוף רק מטעם חשש חיוב ע"ש, וכיון דביררו בענינו דלית בזה חיובא בכל גווני נראה דאין להחמיר בדבר".

ומבואר שהיקל הביה"ל כשלא תערובת ממש, רק שכבות זה על זה, שמותר לו להוציא את הפסולת כשהמטרה שלו להגיע למה שמתחת ממנו.

וראה במשני"ב (ס"ק טו) שכותב: "ואפשר דאם תלויים כמה בגדים על הכותל ומחפש אחר בגדו שרוצה עכשיו ללבשו וע"י"ז מוכרח לסלק מתחלה כל שאר הבגדים, לא הוי בכלל בורר, וכן אם מונחים בקערה כמה מינים יחד זה על זה והמין שרוצה לאכול מונח למטה ומסלק אלו שמונחין

למעלה כדי שיוכל להגיע להמין שלמטה ולטלו לא הוי בכלל בורר זעין בבה"ל – וצ"ל שגם כאן מדובר רק כש תערובת גמורה. ויש לזוהר בזה כשזה תערובת גמורה, שאין זה את ההיתר של הביה"ל להוציא הפסולת להגיע למה שמתחת הימנו.

סעיף ד

הבורר פסולת מתוך אוכל, אפילו בידו אחת, חייב. הגה: ואפילו האוכל מרובה ויש יותר טורה בברירת האוכל, אפ"ה לא יברר הפסולת אפי' כדי לאכול לאלתר (ב"י).

מיד לפה – הנה כבר ביארנו בתחילת הסימן שמלבד התנאי של לאלתר וביד צריך גם לברור דוקא אוכל מתוך פסולת. אולם הנה מבואר להלן (סעיף טז) שיש אופן שמותר לברור גם פסולת מתוך אוכל, והוא במים שיש בהם תולעים שמותר לשתותן ע"י מפה בשבת (דהיינו שמניח מפה על פיו שיכנס רק המים ולא התולעים), והטעם מנמק שם השו"ע (ומקורו בשו"ת הרא"ש כב, ט): "דלא שייך בורר ומשמר אלא במתקן הענין קודם אכילה או שתיה [שיהא ראוי לאכילה או לשתיה זהו דרך מלאכה], אבל אם בשעת שתיה מעכב את הפסולת שלא יכנס לתוך פיו, אין זה מעין מלאכה, ומותר" – ויסוד ההיתר מבאר הביה"ל (כאן ד"ה הבורר): "דלא שייך שם בורר במה שמעכב על ידי פיו", דהיינו כי מותר לאדם לאכול מה ששיך לאכול, ואי"ז נחשב ברירה, רק שאוכל כל מה שיכול לאכול.

ודן הביה"ל (ד"ה הבורר) האם ההיתר הזה קיים דוקא בפה ממש, או גם מן היד לפה בעת האכילה שאוחז בידו ורוצה לאכול מוציא הפסולת ומשליכו¹⁵, או שההיתר הוא רק בעת האכילה גופא ממש. וכותב הביה"ל שמדברי הרא"ש הנ"ל שהוצרך לנמק מצד "דמה שמעכב בשעת שתיה את הפסולת שלא יכנס לתוך פיו אין זה מעין מלאכה ומותר", ולא אמר סתם ש"בשעת שתיה גופא אין שייך בורר", מוכח שההיתר הוא רק בעת האכילה גופא ממש.

והביא הביה"ל שהברכי יוסף מעמיד שנחלקו בזה המהר"י אבולעפיא ומהר"ט צהלון, שמהר"י א מיקל ומהר"ט אסר. ונפק"מ כשיש זבוב בתוך הכוס אם מותר להוציאו או שחייבים להוציאו רק עם קצת משקה עמו. וכותב הברכי יוסף שמסתימת הפוסקים שלא חילקו בזה, משמע שההיתר רק בעת האכילה גופא.

אלא שכותב הביה"ל שמדברי הרמב"ן (שבת עד, א ד"ה וכל) מוכח כדברי מהר"י אבולעפיא הנ"ל. דהנה הרמב"ן שם בא לבאר את ההו"א שמותר לבורר פחות מכשיעור: "מסברא קסבר רבה כו' שאין דרך ברירה בכך, אלא כאוכל ומצא פסולת בחתיכה שהוא אוכל ומפריש פסולת מתוך אוכל הוא שמותר" – הרי דהרמב"ן נקט זה למילתא דפשיטא דזה לאו דרך ברירה כיון שכל התעסקותו מוכח מתוכו שזה לשם אכילה, ולכן דימה לזה גם כשהוא בורר פחות מכשיעור.

[וראה בשביתת השבת (בורר אות כ) שמציין גם לדברי הרשב"א (שבת קמב, ב ד"ה מאן) שכותב בתו"ד: "דמאי שנא אבן שעל גבה מאבן שבתוך הפירות עצמן דניטלת כפסולת שבאוכלין". וביאר לה שהכונה מיד לפה שאז מותר גם פסולת מתוך אוכל].

ולמעשה המשנ"ב לא מסכים למעשה להקל בזה, אלא שבביה"ל (ד"ה תוך) כותב שבכה"ג **בודאי** לא נוכל למחות בעושיין כן. וביותר יש לציין לדברי בסו"ס שכא לגבי הוצאת גרעין מתוך הפרי, דלא ברירא ליה להתיר "לאלתר", אך מסכים להתיר בצירוף "מיד לפה" ע"ש.

והחזו"א (נד, א) מיפשט פשיטא ליה שאין היתר "מיד לפה", וכותב על דברי הרמב"ן הנ"ל: "במשנ"ב שם פירש דעת רמב"ן דאפילו חתיכה שאוחז בידו לאוכלה מותר לברר ממנה הפסולת. ולא נראה כן, דא"כ אפילו יש בחתיכה פסולת הרבה וקובע עצמו לבוררה מותר, ומהיכן פסיקא לן דזה מותר. ובמשנ"ב שם הוכיח דהרא"ש פליג על הרמב"ן מדיהיב טעמא בשותה מים שיש בהם תולעים דרך מפה דאין על זה שם בורר, ומשמע דאע"ג דעוסק בשתיה יש בזה משום בורר. ומשמע דפירש דברי רמב"ן אף באוחז כוס לשתות מותר לברור ממנו התולעים, וזה ודאי דבר תימא". ובאמת הבנת החזו"א ברמב"ן שכוונתו בפה ממש הוא דחוק טובא, שא"כ איך דימה לזה הרמב"ן את "פחות מכשיעור".

ברירת עצמות מתוך העוף – הביה"ל (ד"ה מתוך) דן על מה שהעולם לא נוהרין כלל לדקדק בזה, וכותב: "לא מיבעיא בעת האכילה גופא דבזה אפשר שלא נוכל למחות בידם דיש להם על מי לסמוך וכנ"ל" – והכונה מצד השיטות שדן הביה"ל שמתירים גם מן היד לפה.

וממשיך: "אלא אף קודם האכילה, וכגון האנשים ונשים שמכינים המאכל להביא להשלחן, ג"כ אין נוהרין כלל וקולפין העצמות מעל הבשר מקודם ואי"כ נכשלין באיסור חיוב חטאת. ואמרתי לחפש עליהם זכות כו', משום כיון דהעצמות והבשר הם בחבור אחד שייך בענינו מה שהביא המ"א בסימן תק"י בשם היש"ש לענין לזוים ובטנים שנשתברו ועדיין הם בקליפתן דאף לענין בורר מין אחד הוא ואין שם פסולת עליו ובאיזה הענין שמתקן האוכל מתוך השומר תקון אוכל בעלמא הוא ואין שם מלאכה עליו עכ"ל [ואף שדחה המ"א דבר זה מהא דכתב הבי"י בסוף סימן שכ"א בשם הירושלמי דהקולף שומים ובצלים חייב משום בורר דחיתו היה רק מה שסתם היש"ש וכתב דאין שם מלאכה עליו ומשמע אפילו שכונתו היה בזה אלאחר זמן ולזה השיג מהא דהקולף שומים וכו' אבל לאלתר גם המ"א מודה דאין שם בורר עליו כדאיתא שם בב"י גופא דלאכלן לאלתר מותר לקלוף שומים ובצלים ובזה מתורץ ג"כ דברי המ"א מהשגת הא"ר] ואף הכא נמי תיקון אוכל בעלמא הוא ואין שם מלאכה עליו אפילו כשקולף וחולץ העצמות מעל הבשר ובלבד שיהיה לאלתר וכמו שם לענין קולף שומים ובצלים אף דגם שם הקליפה הוא פסולת אפ"ה קי"ל בסוף סימן שכ"א דהיכא דקולף כדי לאכול לאלתר דמותר וע"כ משום דאלתר אין שום פסולת על הקליפה אלא תיקון אוכל בעלמא ואין דומה לפסולת דעלמא שהוא פסולת גמור שהוא נפרד מן האוכל משא"כ זה שהוא מחובר ביחד עם האוכל והי"נ בענינו היכא דכונתו לאכול לאלתר אמרינן דתיקון אוכל בעלמא הוא ואין שם פסולת עליהו כיון דעדיין לא נפרדו ומחברים ביחד".

¹⁵ לא ברור מה מוגדר "בעת האכילה" – האם ממש לפני שהוא אוכל או גם טפי מינה. וראה בביה"ל (ד"ה מתוך) שכותב שבמטבח זה ודאי לא בכלל "מיד לפה", וכנראה גם לביה"ל לא היה ברור עד כמה להתיר בזה. ועצם הנידון יש לציין דוגמא לדבר מהדין של "בריה" בפמ"ג (א"א רי, ד) שאם הובא לפניו שלם והוציא את הגרעין לפני האכילה עדיין זה נחשב לבריה, וע"ש היטב במשנ"ב (סק"ז).

והנה דברי הביה"ל צ"ב טובא, שהרי סברת הישי"ש לדונו כ"מין אחד" הוא סיבה להתיר גם לאחר זמן, ואם פשוט לאסור לארז זמן אחר הוא שזה נידון כשני מינים, וא"כ אין סיבה להתיר לאתרו, ומה הדמיון בין זה לקילוף פירות. וכפי שתמה החזו"א (סי' נד) ששם יסוד ההיתר כפי שכתב הביה"ל בעצמו בסו"ס שכתב הביה"ל בשם המאמר מרדכי מצד שאי אפשר בענין אחר. וראה מש"כ לעיל (סעיף א) שיסוד ההיתר הוא הרחבה של הדין של קילוף פירות, וכפי שמצינו לדון שמותר גם להסיר את הגרעין מתוך הפרי – ויסוד ההיתר הוא מצד שכל שבורר פסולת מתוך האוכל ועדיין מתעסק עם האוכל הרי זה מותר. ויעו"ש מש"כ שלפי דעת המשנ"ב למעשה, באופן שהעצמות בתוך הדג או עוף שמחובר ומודבק ממש לעצמות (כגון כנפיים), נולכ להתיר גם לברור את הפסולת מתוך האוכל עכ"פ גם מן היד לפה.

ויתכן שזה גם כונתה ביה"ל כאן, לדון כעין סברת הישי"ש כלפי הנידון של פסולת מתוך אוכל – לדונו כמין אחד כלפי זה שגם כשהוא בורר את הפסולת, לא קחזינן ליה שמתעסק רק בפסולת. והעד על כך שהוסיף הביה"ל לדון מצד ש"אין שם פסולת עליו", והרי מצד ההיתר של הישי"ש שהוא מין אחד זה תקף גם אם זה פסולת [וכמש"כ לעיל לגבי גודלים וקטנים], אלא ודאי הכונה שכלפי הנידון של פסולת ואוכל לא קחזינן ליה כשם פסולת, ואכתי צ"ע.

סעיף ה

הבורר תורמוסין מתוך פסולת שלהם, חייב מפני שהפסולת שלהם ממתקת אותם כשישלקו אותו עמהם ונמצא כבורר פסולת מתוך אוכל, וחייב.

בורר תורמוסין – הנה השו"ע מעתיק בזה את ביאורו של הרמב"ם, ובביאור הסוגיא מצינו בדברי הראשונים כמה ביאורים, ולמשל רש"י מפרש באחד הפירושים, שאם לא יטול מה שהוא נוטל זה יתקלקל, ולכן זה נחשב "פסולת".

וכבר הקשה האגלי טל (בורר אות יד) דבשלמא לפי שיטת הר"ן שהבאנו בהקדמה שיסוד האיסור של "פסולת מתוך אוכל" הוא מצד שזהו עיקר צורת בורר, אז ניחא שעד כמה שיש על זה "שם פסולת" יש סיבה לחייב עלה. אך לפי הרמב"ן שיסוד הדין הוא מצד שאי"ז דרך אכילה, א"כ כאן שהוא אוכל את הפסולת מה שייך לאסור בזה. וכותב בחי' הר"מ קז"ס (שבת עד, א): "והבורר תורמוסין מתוך פסולת שלהם אע"פ שנוטלן לאוכלן ראוי הוא שיהיה חייב, שאין חיובו מחמת התורמוס שנוטל, אלא מחמת ברירת הפסולת שנשאר לפניו שמסיר ממנו התורמוסין דחשיבי פסולת לגביה", וראה בהערה 16 שזה חיסרון גם אם אוכל את הנשאר לאתרו.

ברירת עצמות מתוך העוף שאיכילם לבע"ח – והנה מכח האמור כותב בשש"כ (פי"ג הע' יד) שאסור לברור עצמות מתוך האוכל גם אם יתן אותם לבעלי חיים, והגם שאוכל מתוך פסולת מותר גם לבעלי חיים, אבל כאן שיש על העצמות שם פסולת לא יועיל אם יאכל אותם [ובאופן שרק העצמות ראויים לבע"ח יש להתיר].

בורר עצמות מתוך העוף ומוצץ אותם – בביה"ל (ס"ד סוד"ה מתוך וסוד"ה חייב) כותב שאם בורר עצמות מתוך העוף, אם ימצוץ אותם לפני שהוא משליך אותם הרי זה מותר. ותמה בחו"ב (שבת יד, טו ד"ה בבה"ל) שהרי מבואר בדינא דתורמוסין הנ"ל שדבר שיש עליו שם פסולת אין מועיל מה שיאכל אותם 17. אך בשש"כ (שם) כותב שיש לומר שעד כמה שאפשר למצוץ, יש על זה בעצם שם אוכל, ורק אנשים שזורקים אותם קובעים שזה פסולת, וכל שאוכל אותם לא חל על זה בכלל שם פסולת, וחלוק מתורמוס שהסיבה שהוא פסולת שהוא מסיבה צדדית.

בורר ירקות ממרק שהילד אינו חפץ בהם ואוכלם – ומעתה יש לדון בדבר שכ"ח, בילד שאינו חפץ באחד מהירקות שבמרק ורוצה לבררם, והרי זה אסור לבררם, והפתרון שהאחר יאכל את זה – ולפי האמור היה מקום לדון שזה יהיה אסור, כי סו"ס שניהם אינם חפצים בזה [וראה בביה"ל (סי"ג ד"ה לאכול) שבב' מיני אוכלין מה שאינו רוצה נחשב פסולת גם כה"ג שרק עתה אינו חפץ בהם]. אך לפי האמור אם מציצת עצמות מתירה, כ"ש וכ"ש כאן שהוא באמת בעצם אוכל, ורק כשאינו חפץ ואינו אוכלם זה יחשב לפסולת.

ומצינו בפמ"ג (מ"ז שיט, ב) דן שתפוחים מתוקים וחמוצים נחשבים כב' מינין וממילא כל שאינו חפץ בחמוצים פסולת מקרי לגבי דידיה ואסור לבוררו – ואעפ"כ הוא כותב שאם אחרים מסובים עמו והם אוהבים את החמוצים יש לומר דשרי לברור חמוצים ממתוקים. ולעיל רצינו להתיר גם אם בעצם השני אינו חפץ בהם אבל סו"ס אוכלם.

16 והנה בפשטות היה נראה שהדברים אמורים רק ככה"ג שאינו אוכל את האוכל הנשאר לאתרו, אבל אם הוא אוכלו לאתרו אין חיסרון מאחר שזה גם דרך אכילה. האומנם הרי הרמב"ן הביא את דברי ר"ח שג"כ הוכיח מסוגיא דתורמוס שפסולת מתוך אוכל אסור גם לאתרו, וזה מוכיח שהדבר אמור גם כשהוא אוכל את האוכל הנשאר לאתרו (וע"ע באשל אברהם וארחות חיים סק"ז), כי כל ההיתר של פסולת מתוך אוכל לצורך האכילה, זה כשהוא עוסק בפסולת לצורך האוכל, אבל אם עוסק בפסולת לצורך הפסולת לא יעזור מה שהוא אוכל את האוכל לאתרו ודו"ק. וממילא בכל הציורים שדנו בפנים – לא ישתנה הדין אם אוכל את הנשאר לאתרו.

17 ועי' היטב בחזו"א (נד, ג) שכותב בשם הביה"ל: "שאם יש מעט בשר על העצם אין בזה משום בורר", וכותב עלה: "ולא אתפרש מקורו, דנהי דאם יש עליו בשר שדעתו על הבשר ונוטלו לאוכלו העצם בטל לגבי בשר והו"ל כנוטל חתיכה מן הקערה, אבל בזמן שנוטל העצם כדי לברר את הבשר מן העצמות, אף שיש על העצם מעט בשר כיון שאין דעתו על הבשר אלא לברר הקערה ודאי שם ברירה עליה, ולא עדיף העצם מב' מיני אוכל דחשיב בורר כשבורר מין אחד מחברו". ולכאורה מבואר מדבריו שלא יעזור לקחת עצם שיש עליו קצת עוף ולאכול את העוף אם עיקר מטרתו לסלק את העצם מכאן, וכ"ש שלא יועיל למצוץ את העצם. ויסוד הדבר לכאורה מבואר על ההיא דתורמוסין שכל שיש עליו "שם פסולת" לא מועיל מה שהוא בפועל אוכל ממנו. וצ"ע שלא הזכיר החזו"א מאומה מההיא דתורמוסין.